

Canterbury Anzelm: *De Veritate*

AZ IGASZÁGRÓL

ELŐSZÓ

A Szentírás tanulmányozásához kapcsolódó három traktátust készítettem különböző időpontokban, melyek abban hasonlóak, hogy kérdések és feleletek formájában íródtak: a kérdezőt *discipulus*, a válaszolót pedig *magister* jelöli. A negyediket pedig – melynek címe *De Grammatico*¹, hasonló módon tettem közzé, s úgy vélem, nem lesz haszontalan a dialektikába bevezetendők számára – nem kívánom ezekhez sorolni, mivel ez a másik háromtól eltérő tudásterülethez tartozik.

E három közül az első a *De veritate*², arról szól tudniillik, hogy mi az igazság, mire szokás mondani, és hogy mi is az igazságosság. Második a *De libertate arbitrii*³, arról, hogy mi a (szabad akarat), vajon birtokolja-e mindig az ember, és hány különböző (fajtája) van az akarat szabadságának, birtoklásának és nem-birtoklásának, amely az eszes lények megőrzésére adatott. A műben a felfogott helyesség megőrzésére csak az akarat természetes erejét mutattam fel, mivel ezt nem szükséges, hogy kegyelem kövesse. A harmadik viszont arról a kérdéstről szól, hogy mit vétett az ördög, midőn nem tartott ki az igazságban, mivel Isten nem adott neki állhatatosságot, mellyel nem rendelkezhet, csak ha Isten adja. Ha az Isten megadta volna, ő rendelkezne vele, ahogy a jó angyalok rendelkeznek vele, mivel az Isten megadta nekik. E traktátust *De casu diaboli*⁴-nak neveztem el, bár jóllehet ott a jó angyalok megerősítéséről beszéltem, de amit róluk mondtam, csak érintőleges, amit viszont a gonoszakról írtam, az a vizsgálódás tárgyából való volt.

A traktátusok szövegében jóllehet nincs folytonosság – mindazonáltal anyaguk és a megtárgyalás hasonlósága megköveteli, hogy egyszerre, és abban a rendben másoltassanak, amelyben megemlítettem. Lehet, hogy egyesek a sietség miatt más rendben másolták, még mielőtt azok be lettek volna fejezve; mégis azt akarom, hogy úgy legyenek rendszerezve, ahogy azokat itt lefektettem.

A FEJEZETEK

- I. Arról, hogy az igazságnak nincs kezdete és vége
- II. A szignifikáció igazságáról és a kijelentések kettős igazságáról
- III. A vélekedés igazságáról

- IV. Az akarat igazságáról
- V. A természetes és a nem természetes *actio* igazságáról
- VI. Az érzékek igazságáról
- VII. A dolgok lényegének igazságáról
- VIII. A *debere* és a *non debere*, a *posse* és a *non posse* különböző értelméről
- IX. Arról, hogy minden cselekvés igazat vagy hamist jelöl
- X. A végső igazságról
- XI. Az igazság definíciójáról

I. FEJEZET

Arról, hogy az igazságnak nincs kezdete és vége

DISC.: Mivel hisszük, hogy az Isten az igazság, és az igazságot sok más dologban is meglevőnek mondjuk, tudni akarom, ha bárhol az igazságról beszélünk, kötelesek vagyunk-e, ezt magának Istennek vallanunk. Mert te, a Monologionodban bizonyítod a beszéd igazságával, hogy a legfőbb igazságnak nincs kezdete és vége, mondván: "Gondolja el, aki képes rá, hogy mikor kezdődött, avagy mikor nem volt az igaz: ugyanis az valami más, jövődől volt; avagy mikor szűnik meg és nem lesz igaz az: tudniillik valami múltbeli lesz. Mivel e két dolog közül egyik sem gondolható el, és a két dolog egyike sem képes igaz lenni, így lehetetlen elgondolni, hogy az igazságnak kezdete vagy vége legyen. Végül, ha az igazságnak volt kezdete, vagy lesz vége, akkor igaz volt, hogy nem volt igazság, mielőtt az elkezdődött volna, és igaz lesz, hogy nem lesz igazság, ha az befejezett lesz. Ellenben az igaz nem képes igazság nélkül igaznak lenni, tehát volt igazság, mielőtt az igazság létezett volna, és lesz igazság, miután az igazság véget fog érni: ez pedig a legnagyobb balgaság. Tehát akár azt mondjuk (*dico*), hogy az igazságnak van kezdete és van vége, akár felfogjuk (*intellego*), hogy nincs: az igazságnak nem lehet semmiféle kezdettel vagy véggel határt szabni."⁵ Így [állítod] te a Monologionodban. Ezért az igazság definícióját meg akarom tudni tőled.

MAG.: Nem emlékszem, hogy az igazság definíciójára rátalál-

tam volna, de ha akarod, megvizsgáljuk a különböző dolgokon – amelyekben, azt mondjuk: van igazság – hogy mi is az igazság.

DISC.: Ha mást nem tehetek, legalább hallgatással segídek.

II. FEJEZET

A szignifikáció igazságáról és a kijelentés kettős igazságáról

MFG.: Tehát először kérdezzük meg, hogy mi az igazság a kijelentésben, mivel a kijelentést igen gyakran mondjuk igaznak, vagy hamisnak.

DISC.: Kérdezz te, s bármire is találsz én megjegyzem.

MFG.: Mikor igaz egy kijelentés?

DISC.: Amikor az, amit kimond, állítva vagy tagadva, úgy is van. Azt mondom ugyanis, hogy, amit kimond, még akkor is, amikor tagad valamit, ami nincs, mégiscsak kijelenti, hogy miképpen van a dolog.

MFG.: Úgy tűnik számodra, hogy a kijelentett tartalom a kijelentés igazsága lenne?

DISC.: Nem.

MFG.: Miért?

DISC.: Mivel semmi sem igaz, hacsak nem azért, hogy részesül az igazságban; ezért az igaz igazsága magában az igazban van; így a kijelentett tartalom ténylegesen nincs az igaz kijelentésben.⁶ Ennélfogva nem igazságának, hanem igazsága okának kell mondanunk. Ezért úgy tűnik számomra, hogy igazsága csak magában a beszédben keresendő.

MFG.: Úgy látod, hogy maga a beszéd, vagy annak szignifikációja, avagy valami a kijelentés definíciójában az, amit keresel?

DISC.: Nem hiszem.

MFG.: Miért?

DISC.: Ha az lehetne, mindig igaz lenne, mivel a kijelentés definíciójában minden ugyanaz marad, akár van, amit kijelent, akár nincs. Ugyanez érvényes a beszédre, a szignifikációra és hasonlóképpen a többire.

MFG.: Mi tűnik neked itt igazságnak?

DISC.: Tudom, hogy nem másról van szó, mint amikor [a beszéd] azt szignifikálja létezőként, ami van, ekkor van benne igazság és ekkor igaz.

MFG.: Mire való az állítás? (*affirmatio*)

DISC.: Arra hogy létezőként szignifikálja azt, ami van.

MFG.: Tehát ez a dolga.

DISC.: Egészen biztos.

MFG.: Mivel azt szignifikálja létezőként, ami van, azt szignifikálja, amit [szignifikálni] köteles.

DISC.: Nyilvánvaló.

MFG.: Ha azonban azt szignifikálja, amit köteles, helyesen szignifikál.

DISC.: Így van.

MFG.: Mivel helyesen szignifikál, helyes a szignifikáció.

DISC.: Nem kétséges.

MFG.: Tehát midőn létezőként szignifikálja azt, ami van, helyes a szignifikáció.

DISC.: Így következik.

MFG.: Továbbá, ha létezőként szignifikálja azt, ami van, a szignifikáció igaz.

DISC.: Valóban helyes és igaz, midőn létezőként szignifikálja azt, ami van.

MFG.: Az állítás számára ugyanaz helyesnek és igaznak lenni, azaz létezőként szignifikálni azt, ami van.

DISC.: Valóban ugyanaz.

MFG.: Tehát számára nem más az igazság, mint helyesség.

DISC.: Most világosan látom, hogy ez az igazság a helyesség.

MFG.: Ehhez hasonló az, amikor a kijelentés nem létezőként szignifikálja azt, ami nincs.

DISC.: Értem, amit mondasz. De taníts meg arra, mit válaszolhatok, ha valaki azt állítja, hogy a beszéd akkor is azt szignifikálja, amit köteles, ha létezőként szignifikálja azt, ami nincs. Mert [a beszéd] eleve megengedi, hogy létezőként szignifikálja azt ami van, és azt is, ami nincs.

Mivel ha nem fogadta (*accepisset*)⁷ volna el, hogy létezőként szignifikálja azt is ami nincs, akkor azt nem is szignifikálná. Ezért midőn létezőként szignifikálja azt, ami nincs, akkor is azt szignifikálja, amit szignifikálni köteles. De ha a beszéd annak szignifikációjában, amit szignifikálnia köteles, helyes és igaz - ahogy megmutattad -, úgy igaz a beszéd akkor is, ha létezőnek mondja azt is, ami nincs.

MFG.: Nem szokás igaznak mondani, ha létezőnek mondja azt, ami nincs, mindazonáltal van igazsága és helyessége, mivel azt teszi, amit tenni köteles. Amikor azonban létezőként szignifikálja azt, ami van, kétszeresen is azt teszi, amit tenni köteles; mivel azt is szignifikálja, amit szignifikálni köteles, és azt is, amire való (*facta est*). De az igazság és a helyesség utóbbi értelmében, amikor létezőként szignifikálja azt, ami van, a kijelentést a (nyelv)használatban mondjuk igaznak és helyesnek; nem pedig abban az értelmében, amelyben létezőként szignifikálja azt is, ami nincs. Mert többel tartozik az eleve elfogadott szignifikáció értelmében, mint az eleve el nem fogadott szignifikáció értelmében. Mert eleve nem fogadta el, hogy egy dolgot létezőként szignifikáljon, midőn az nincs, vagy nem-létezőként, midőn az van, már csak azért sem, mert nem tehette volna, hogy ezután ugyanabban az értelemben létezőként szignifikálja azt, ami van, és nem-létezőként azt, ami nincs. Tehát más a kijelentés igazsága és helyessége, ha azt szignifikálja, aminek szignifikálására való, s megint más, amikor azt szignifikálja, aminek szignifikálását eleve elfogadta. Csakugyan: az előbbi állandó a beszédben, ez utóbbi ellenben változó. Azzal ugyanis mindig rendelkezik, ezzel azonban nem. Azzal természetből fogva rendelkezik, ezzel viszont csak esetlegesen, vagyis a (nyelv)használat értelmében. Mert amikor azt mondom "nappal van", helyesen használom ezen beszéd szignifikációját arra, hogy létezőként szignifikáljam azt, ami van, mivel az erre való; akkor ezt helyes szignifikációnak mondjuk. De midőn ugyanezen beszéddel létezőként szignifikálom azt, ami nincs, nem helyesen használom, mert nem erre való; ezért mondják hogy ennek szignifikációja nem helyes. Jóllehet eme két igazság és helyesség bizonyos kijelentésekben elválaszthatatlan; például ha azt mondjuk: "az ember élőlény", vagy: "az ember nem kő". Ugyanis az állítás mindig létezőként szignifikálja azt, ami van; a tagadás pedig nem-létezőként azt, ami nincs. Nem vagyunk képesek az előbbit arra használni, hogy létezőként szignifikáljuk azt, ami nincs - ugyanis az ember mindig élőlény -, sem az utóbbit pedig arra, hogy nem-létezőként szignifikáljuk azt, ami van, mivel az ember sohasem kő. A beszéd azon igazságát kezdtük el vizsgálni, ami alapján az általános nyelvhasználat azt igaznak tartja, és amellyel az akkor rendelkezik, amikor valaki helyesen használja. Arról az igazságról pedig, amelyet nem képes nélkülözni, később fogunk beszélni.

DISC.: Mivel meggyőzően tettél különbséget a beszéd két igazsága között; térj vissza oda, ahol elkezdted, ha nem mutatod nekem, hogy a beszéd - mint mondod - bizonyos igazsággal akkor is rendelkezik, midőn hazudik.

MIŰG.: A szignifikáció igazságáról - mellyel kezdtük - legyen elég ennyi. Mert ugyanaz az igazság értelme, melyet a hang kimondásában felismerünk, s amely megfontolandó minden jelnél, melyek annak szignifikálására lettek létrehozva: hogy valami létező vagy nem-létező(-e), mint az írásnál, vagy az ujjak beszédénél.

DISC.: Tehát térjünk át másokra.⁸

III. FEJEZET

A vélekedés igazságáról

MIŰG.: A gondolkodást is igaznak mondjuk, amikor létezőnek véljük – akár értelemmel, akár más módon –, ami van, és hamisnak mondjuk, amikor az nincs.

DISC.: Így tartja a nyelvhasználat.

MIŰG.: Mi is tűnik számodra igazságnak a *cogitatio*ban?

DISC.: Azon az alapon, amit a kijelentésről belátunk, a *cogitatio* igazságának nem mondunk semmit helyesebben mint annak helyességét. Hogy valamit létezőnek vagy nem-létezőnek tudunk gondolni, az arra adatott nekünk, hogy létezőnek gondoljuk, ami van, és nem-létezőnek, ami nincs. Aki ezért létezőnek gondolja el, ami van, azt gondolja, amit köteles, s ezért helyes a gondolkodás. Tehát, ha a gondolkodás igaz és helyes akkor, nem másért, mint emiatt gondoljuk létezőnek, azt ami van, és nem-létezőnek, ami nincs: így a [gondolkodás] igazsága nem más, mint a helyesség.

MIŰG.: Helyesen láttad be.

IV. FEJEZET

Az akarat igazságáról

MIŰG.: Ám az igazság maga állítja, hogy az igazság az akaratban van, amikor is azt mondja, hogy az ördög nem tartott ki az "igazságban". Márpedig nem volt az igazságban, és nem is hagyta el, hacsak nem akaratával.

DISC.: Így hiszem. Ha mindig is akarta volna, amit akarnia kellett, sohasem vétkezett volna az, aki bűnözvén elhagyja az igazságot.

MIŰG.: Mondd meg végre, mit is értesz te igazság alatt!

DISC.: Nem mást, mint helyességet. Mert ha ő ameddig azt akarta, amit köteles – ti. amire az akaratot kapta, a helyességben és igazságban volt, de midőn azt akarta, amit nem köteles, elhagyta a helyességet és az igazságot. Az igazságon itt nem érthetünk mást, mint helyességet, mert úgy az igazság, mint a helyesség nem volt más az akaratában, mint azt akarni, amit kell.

MIŰG.: Ezt jól látod.

V. FEJEZET

A természetes és a nem természetes *actio* igazságáról

MIŰG.: Nem kevésbé hiendő az igazság a cselekvésben. Miként az Úr mondá: "mert minden aki hamisan cselekszik, gyűlöli a világosságot"⁹; és "aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy."¹⁰

DISC.: Értem, amit mondasz.

MIŰG.: Fontold meg tehát, ha tudod, miben áll itt az igazság!

DISC.: Ha nem tévedek, ugyanazon az alapon, ahogy fentebb az igazságot más dolgokban felismertük, a cselekvésben is így tekintendő [az igazság].

MŰG.: Így van. Mert rosszat cselekedni, és igazat tenni ellentétes, ahogy az Úr mutatta fel, midőn mondá: "mert minden aki hamisan cselekszik, gyűlöli a világosságot"; és "aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy": nem más igazat tenni, mint jól cselekedni. Helyesen cselekedni és rosszat tenni pedig ellentétesek. Ha az oppozícióban azonosak, nem különböznek a szignifikációban. De általános nézet, hogy aki azt teszi, amit tennie kell, jól cselekszik és helyeset tesz. Ebből következik, hogy helyeset tenni nem más, mint igazat tenni. Hiszen bizonyos, hogy az igazságot tenni annyi mint jól tenni, és jól tenni annyi, mint helyességet tenni. Ezért semmi sem nyilvánvalóbb, mint-hogy a *actio* igazsága helyesség.

DISC.: Úgy látom, hogy megfontolásod egyetlen pontján sem inog.

MŰG.: Vizsgálj meg, vajon minden *actio*ról, amelyik azt teszi, amit kell, megfelelően mondják-e, hogy igazságot cselekszik. Hiszen van racionális *actio*, mint az alamiznaadás; és nem racionális *actio* is van, mint a tűz *actio*ja, ha melegít.¹¹ Nézd meg tehát, vajon helyes-e azt mondanunk, hogy a tűz igazat cselekszik.

DISC.: Ha a tűz attól, amitől létét bírja, elfogadta, hogy melegítsen; midőn melegít, azt teszi, amit kell. Így nem látom értelmetlennek azt, hogy a tűz igazságot és helyességet cselekszik, midőn azt teszi, amit kell.

MŰG.: Nekem sem tűnik másképp. Ezért megállapítható, hogy

az *actio* egyik helyessége vagy igazsága szükségszerű, a másik pedig nem. Mert szükségszerűségből cselekszik a tűz helyességet és igazságot, midőn melegít; és nem szükségszerűségből cselekszik az ember helyességet és igazságot, midőn jól cselekszik.

De az Úr azt, hogy "cselekedni", nem csupán annak akarta érteni, aminek sajátlagos értelmében mondják, hanem minden ígére értette, midőn azt mondá: "aki pedig az igazságot cselekszi, az a világosságra megy". Mert nem választja el ettől az igazságtól, vagyis a fénytől azt, akiknek "*propter iustitiam*"¹² üldöztetésben van részük; vagy aki akkor és ott van, ahol kell; vagy aki áll vagy ül, amikor kell; és a hasonló eseteket. Mert senki sem állítja, hogy az ilyenek nem jól cselekednek. És midőn az apostol azt mondja, hogy mindenki "érdemei szerint"¹³ fogadtatik, úgy minden ide értendő, amit mi jó vagy rossz cselekedetnek szoktunk nevezni.

DISC.: Az általános nyelvhasználat is úgy tartja, hogy mind a szenvedést, és sok mást is cselekvésnek tart, ami nem cselekvés. Ezért a helyes *actio*k közé sorolhatjuk a helyes akaratot is, ha nem csalódom, melynek igazságáról az *actio* igazsága előtt fentebb vizsgáldtunk.

MŰG.: Nem tévedsz. Mert aki azt akarja [cselekedni], amit köteles, arról azt mondják, hogy helyesen és jól cselekszik, és nem zárjuk ki azok közül,¹⁴ akik az igazat cselekszik. Az igazságot vizsgálva arról is szólnunk kell, hogy az Úr arról az igazságról, amely az akaratban van, különleges módon beszél, midőn azt mondja az ördögről, hogy az nem tartott

ki az igazságban¹⁵: ezért említem külön, hogy mi az akaratban az igazság.

DISC.: Örülök, hogy így történt.

MFG.: Így tehát helytálló az, hogy az *actio* egyik igazsága természetes, a másik nem; így a természetes alá sorolandó a beszéd azon igazsága, amelyről fent láttuk,¹⁶ hogy ezt tőle nem lehet elválasztani. Mert ahogyan a tűz midőn melegít, az igazságot cselekszi, mivel azt attól kapta, akitől létét bírja, úgy ez a kijelentés is: "nappal van" az igazságot cselekszi, midőn szignifikálja, hogy "nappal" van, akár az van, akár nincs, mert ő ezt természeténél fogva cselekszi.

DISC.: Most látom először az igazságot a hamis beszédben.

VI. FEJEZET

Az érzékek igazságáról

MFG.: Gondolod-e, hogy a legfőbb igazságon kívül megtaláljuk az igazság minden lelőhelyét?

DISC.: Visszaemlékszem most arra az igazságra, amelyet nem találok az eddig érintettek között.

MFG.: Melyik az?

DISC.: Amelyik igazság a test érzékeiben van, de nem mindig. Azok ugyanis néha becsapnak bennünket. Mert amikor valamit üvegen keresztül látok, becsap engem a látás, mert időnként úgy mutatja meg nekem a testet, amit az üveg túloldalán látok, hogy ugyanolyan színű, mint az üveg, jóllehet más a színe; ám néha elhitelem velem, hogy az üveg a dolog színével rendelkezik, amelyet én túlán látok, pedig nem az a színe. Sok más is van, amelyekben a látás és a többi érzékek becsapnak.

MFG.: Nekem úgy tűnik, hogy ez az igazság és hamisság nem az a érzékekben, hanem a vélekedésben van. Ugyanis maga a belső érzék csalatkozik, s nem a külső hazudik neki. Ezt néha könnyű felismerni, néha nem. Midőn a gyerek tátott szájjal fél a sárkány szobrától, könnyű felismerni, hogy ezt nem a látás teszi, mert az a gyerekeknek semmi mást nem

mutat meg, mint az időseknek, hanem a gyermeknek ama belső érzéke, amely még nem képes különbséget tenni a dolog és a dolog hasonmása között. Erről van szó, amikor látván egy embert, aki hasonlít egy másikra, azt hisszük, hogy ő az, akire hasonlít; vagy amikor valaki egy nem emberi hangot hallva, azt emberi hangnak véli. Mert ezt is a belső érzék teszi. Amit pedig az üvegről mondasz, azért van, mert midőn a látás valamely levegő színű testen áthatol, ugyanígy akadályoztatik, abban, hogy a szín hasonlóságát, amelyet túlán lát, felvegye, mint amikor levegőn hatol át, csak akkor veszi fel, amennyiben azon test, amelyen áthatol, sűrűbb és sötétebb, mint a levegő. Így például, amikor vele azonos színű üvegen hatol át, azaz olyanon, amelyhez semmilyen más szín nem keveredett; vagy a legtisztább vízen vagy kristályon, vagy olyan valamin keresztül, aminek hasonló a színe. Amikor pedig ez a látás másik színben hatol át, azaz egy – a levegővel nem azonos színű – üvegen, amely nem azonos színű vele, hanem amihez egy másik színt adtak: azt a színt fogadja el, amely először elér hozzá. Ennélfogva a látás egy szín elfogadása után, aszerint, hogy vele mennyire van megtöltve, egy másikat, amellyel találkozik, vagy egyáltalán nem, vagy kevésbé teljesen vesz fel: ezért adja vissza azt, melyet korábban fogott fel, vagy egyedül, vagy azzal együtt, amellyel utóbb találkozott. Ha ugyanis a látás egészen annyira telített a korábbi színnel, amennyire csak színt fel-

venni képes, nem képes egyúttal másik színt is érzékelni. Ha pedig az előzővel kevésbé telt, mint amennyire színt érzékelni képes, érzékelhet egy másikat is. Így midőn áthatal egy testen, legyen az akár üveg, amely olyannyira vörös, hogy a látás ennek vörösével teljesen telített, nem telítődhet egyúttal másik színnel. Ha pedig nem annyira teljesen vörösnek találja, amire először rátalál, mint amennyire színt felvenni képes, úgy képes, mivel még nem telített, még egy másik színt felvenni, amennyiben felvevőképessége a korábbi színnel nem kielégített. Aki tehát ezt nem tudja, azt hiszi, hogy a látás azt jelzi, hogy minden, amit az elsőként felfogott szín után érzékel, vagy teljesen, vagy részben olyan színű. Ebből következik, hogy a belső érzék saját vétkét a külsőre fogja rá.

Hasonló módon, amikor egy ép husángot, melynek egy része a vízen kívül, más része a vízben található, töröttnek tartunk; vagy, amikor azt hisszük, hogy látásunk arcunkat találja a tükörben; és amikor úgy tűnik, hogy a látás és a többi érzék sok más esetben is másképp értesít, mint ahogyan az van: úgy ez nem az érzékek hibája, amelyek azt tudatják, amire képesek, – mert elfogadják, hogy erre voltak képesek – hanem a lélek ítéletének tulajdonítható, amely nem jól méri fel, hogy mire képesek és mit kell tenniük. Hogy ezt felmutassuk, nem hiszem, hogy az időt ezen a módon kellene felhasználnunk, mert ez inkább fáradtságos, mint gyümölcsöző ahhoz, amit kitűztünk. Erről elegendő lenne annyit megjegyezni, hogy az érzékek, bármit is látszanak szignifikálni azt, vagy természetüknél fogva teszik, vagy más okból: azt teszik, amit kell, és ezért helyességet és igazságot tesznek; és ezen igazság az alá az igazság alá tartozik, amelyik az *actio*ban van.

DISC.: Kielégített engem a válaszod, s nem akarom, hogy az érzékekről szóló kérdéseknél tovább időzz.

VII. FEJEZET

A dolgok lényegének igazságáról

MAG.: Fontold csak meg, hogy vajon a legfőbb igazságtól eltekintve valamely más dologban érthető-e igazság, azokat kivéve, melyeket fentebb már megvizsgáltunk.

DISC.: Mi lehetne ez?

MAG.: Gondolod, hogy valamikor vagy valahol valami létezhet, ami nincs a legfőbb igazságban, és amennyiben létezik, nem abból kapta azt (ti. létét) nem kapta tőle azt, ami képes lenne másként létezni, mint ami ott.

DISC.: Nem gondolható el.

MAG.: Így bármi annyiban valóságos létező, amennyiben az, ami ott.

DISC.: Feltétlenül erre következtethetsz, mivel minden, ami van, valóságosan létezik, mert semmi más nincs, mint ami ott [ti. az igazságban] van.

MAG.: Így minden létező dolog lényegében, igazság van, mivel azok vannak a legfőbb igazságban.

DISC.: Látom, hogy ott igazság van, és hogy ott nem lehet hamisság; mert ami hamis, az nincs.

MAG.: Helyesen szóltál. De mondd meg, köteles-e valami másként létezni, mint ami a legfőbb igazságban?

DISC.: Nem.

MAG.: Ha tehát minden az, ami ott [ti. az igazságban], úgy kétség kívül az, aminek lenni kell.

DISC.: Ténylegesen azok, amiknek [lenniük] kell.

MAG.: De bármi, ami akként van, ahogyan lenni köteles, az helyes.

DISC.: Másként nem lehet.

MAG.: Így minden, ami van, helyes.

DISC.: Semmi sem következetesebb.

MAG.: Ha tehát az igazság is és a helyesség is azért van a dolgok lényegében, mert ezek, vannak a legfőbb igazságban: [így] bizonyos, hogy a dolgok igazsága a helyesség.

DISC.: Semmi sem nyilvánvalóbb, mint a bizonyítás következetessége.

VIII. FEJEZET

*A debere¹⁷ és a non debere¹⁸, a posse¹⁹ és a non posse²⁰
különböző értelméről*

De a dolog igazsága alapján hogyan mondhatjuk, hogy akármilyen is van, léteznie kell, mivel sok rossz [mű²¹] van, amelyeknek bizonyára nem-kellene lenniük.

MRG.: Mily csoda az, hogy ugyanannak a dolognak léteznie és nem-léteznie is kell?

DISC.: Hogy lehet ez?

MRG.: Tudom, hogy nem kételkedsz abban, hogy nincs más, csak az, amit Isten tesz vagy megenged.

DISC.: Semmi sem bizonyosabb számomra.

MRG.: Vajon mered-e állítani, hogy Isten valamit nem bölcsen, nem jól tesz, vagy enged meg?

DISC.: Ellenkezőleg: állítom, hogy mindent csak jól és bölcsen.

MRG.: Vajon úgy ítélisz-e, hogy nem-kell léteznie annak, amit az ily nagy jószág vagy ily nagy bölcsesség megenged.

DISC.: Mely belátással bíró merné ezt gondolni?

MRG.: Tehát annak is, ami Isten cselekedete általi, és annak is, ami engedélyével történik, egyaránt léteznie kell.

DISC.: Nyilvánvaló, amit mondasz.

MRG.: Mondd csak, azt hiszed, hogy szükségképpen a rossz akarat hatással

DISC.: Ez ugyanaz, mintha azt mondanád amit egyetlen épeszű sem engedne meg, hogy rossznak lennie kell.

MRG.: Márpedig Isten megengedi, hogy egyesek rosszul tegyék, amit rosszul akarnak (tenni).

DISC.: Bárcsak ne engedné meg olyan gyakran!

MRG.: Ugyanaz tehát létezni és nem-létezni köteles. Ugyanis léteznie kell, mivel jól és bölcsen engedi ezt meg Isten, akinek engedélye nélkül nem történhetne; és nem kellene léteznie arra a személyre nézve, akinek rossz akarata által elkövetetik. Ily módon Jézus urunknak a halált nem elszenvednie kellett, és senkinek sem kellett halálát okoznia, mert egyedül ő volt ártatlan; ám mégis el kellett szenvednie, mert ő maga bölcsen, jószágosan és javunkra akarta azt elviselni. Egyazon dolog ugyanis különböző szempontokból többféleképpen fogadja az ellentéteket. Ez az *actio*²² gyakran megfelelően bizonyul, például ütés esetén. Ugyanis egy ütés a cselekvőé is, és az elszenvedőé is. Ezért lehet *actio*nak és *passio*nak²³ is nevezni. Jóllehet pusztán a név alapján az *actio* vagy az ütés és hasonló, amelyeket aktív értelemben (*significatio*) passzív alakkal mondanak ki, úgy tűnik, hogy inkább a szenvedőhöz, mint a cselekvőhöz tartozik. Annak alapján, amit cselekszik inkább tűnik tulajdonképpen értelmében cselekvésnek vagy ütésnek, és annak alapján, amit elszenved, *actio*nak és *percussio*nak²⁴. Mert a cselekvés és az ütés a cselekvőről és az ütőről neveztetik el, amint az előrelátás az előrelátóról, a tartalmasság a tartalmazóról, amelyek – tudniillik a cselekvő, az ütő, az előrelátó, és a tartalmazó – aktívak; az *actio* és a *percussio* pedig az *actus*ról és a *percussus*-ról, amelyek a passzív-[alak]ból származnak. Ám – hogy közös kifejezéssel illessük azokat, amiket a többi alatt értesz – ahogy nem lehet sem ütő ütött nélkül, sem ütött ütő nélkül, úgy a megütés és az ütés is csak egymást feltételezve létezhetnek, sőt egy és ugyanaz a dolog különböző nevekké több oldalról is jelölve van: ezért mondják, hogy az ütés az ütőt és az ütöttet is megilleti.

Ennélfogva aszerint, hogy a cselekvő vagy a szenvedő, ugyanazon vagy az ellenkező ítélet alá tartozik, úgy maga az *actio* is mindkét részről hasonlóan vagy ellentétesen ítéltetik meg. Így tehát aki üt, helyesen üt, és aki üttetik, helyesen üttetik, s mint ahogy a vétkezőt helyreutasítja az, akinek jogában áll; így [az *actio*] mindkét részről helyes, mert az

ütésnek mindkét részről létezni köteles. Ellenben amikor az igazságot az igazságtalan megüti: mivel egyiknek nem kell megütöttnek lennie és a másiknak nem kell ütnie, mindkét részről helytelen, mivel egyik részről sem köteles az ütés létezni. Amikor pedig a vétkezőt az üti, akinek ez nem áll jogában: mivel egyrészt az előbbinek meg kell veretnie, másrészt viszont az utóbbinak nem kell ütnie, köteles is és nem is köteles az ütés létezni; ezért sem a helyeset, sem a helytelent nem lehet tagadni. Hogyha megvizsgálod a mennyei bölcsesség és jószág ítéletét, akár az egyik, akár mindkét részről, tudniillik a cselekvő és a szenved részéről, nem köteles az ütés létezni. Ki meri tagadni, hogy léteznie kell annak, amit az ily nagy bölcsesség és jószág megenged.

DISC.: Tagadja, aki merészeli, én nem merem.

MAG.: Sőt ha a dolgok természete alapján megvizsgálod, állítod-e, hogy a törékeny testet nem kellett átdöfniük, vagy a vasszeggel átütöttnek nem kellett fájdalmat éreznie, amikor a vasszegek az Úr testébe hatoltak?

DISC.: A természet ellen beszélnek.

MAG.: Így tehát megtörténhet, hogy a természet alapján léteznie kell *action*nak vagy *passion*nak, amelyeknek nem kötelesek létezni a cselekvő vagy a szenvedő szempontjából, hiszen sem annak ezt cselekednie, sem ennek elszenvednie nem kell.

DISC.: Semmit nem tagadhatok ezek közül.

MAG.: Látod tehát, hogy igen gyakran megtörténhet, hogy ugyanannak az *action*nak, különböző szempontok szerint kell és nem is kell lennie?

DISC.: Olyan világosan mutatod ezt meg, hogy nem tudom nem látni.

MAG.: Ezekkel éppen azt akarom veled tudatni, hogy a *debere*-t és a *non debere*-t néha nem a tulajdonképpeni értelmében mondjuk; mint amikor azt állítom: köteles vagyok, hogy szeressél. Mert ha valóban köteles vagyok, meg kell tennem amivel tartozom, és vétekben vagyok, amennyiben te engem nem szeretsz.

DISC.: Így következik.

MAG.: De amikor köteles vagyok, hogy szeressél, az nem tőlem, hanem tőled követeltetik.

DISC.: El kell ismernem, hogy így van.

MAG.: Tehát amikor azt mondom: köteles vagyok, hogy szeressél, akkor az nem úgy mondatik, mintha én tartoznám

valamivel, hanem mert te vagy köteles szeretni engem. Hasonlóan, mint amikor azt mondom nem vagyok köteles, hogy szeressél, nem más érve, mint hogy nem vagy köteles engem szeretni. Ugyanez a beszédmód van az erőnél és az erőtlenségénél is. Mint amikor azt mondják: Hectort le tudta győzni Achilles, és Achillést nem tudta legyőzni Hector. Mert nem abban volt erő, aki legyőzethetett, hanem abban volt, aki győzni tudott; és nem abban volt erőtlenség, aki nem győzethetett le, hanem abban [volt], aki nem tudott győzni.

DISC.: Tetszik nekem, amit mondasz. Azt hiszem, hasznos ezt belátni.

MAG.: Helyesen véled.

IX. FEJEZET

Arról, hogy minden *actio* igazat vagy hamisat szignifikál

Térjünk vissza a szignifikáció igazságához, amellyel azért kezdtem, hogy az ismertebbtől átvezesselek az ismeretlenig. Mindenki beszél ugyanis a szignifikáció igazságáról; de azt az igazságot, mely a dolgok lényegében van, kevesen veszik fontolóra.

DISC.: Hasznomra volt, hogy engem ebben a sorrendben vezettél.

MAG.: Nézzük tehát, hogy mekkora bőséggel bír a szignifikáció igazsága. Mert nem csak azokban a dolgokban, amelyeket jelnek szoktunk nevezni, hanem minden másban is, amelyről beszéltünk igaz vagy hamis a szignifikáció. Mivel nincs más teendő, csak az, amivel valaki tartozik, éppen azért, hogy valaki valamit tesz, azt közli és szignifikálja, hogy ezt tartozik tenni. És ha tartozik megtenni, amit tesz, akkor helyeset közöl. Ha azonban nem köteles, akkor becsap.

DISC.: Jóllehet nekem beláthatónak tűnik, mégis mutasd világosabban, amit mondasz, mert ez számomra mindeddig ismeretlen volt.

MAG.: Ha egy olyan helyen lennél, ahol tudnád, hogy gyógy- és halálhozó füvek vannak, de nem tudnád azokat megkülönböztetni; és lenne ott valaki, akiről nem kétséges, hogy azokat meg tudja különböztetni, és arra a kérdésre, hogy vajon melyek a gyógyfüvek és melyek a halálhozóak,

szavakkal az egyiket gyógyfünek mondaná és a másikat enné meg: minek hinnél inkább, a szavainak vagy tetteinek? (*actio*)

DISC.: Kevésbé hinnék a szónak, mint a tettnek.

MFG.: Tehát inkább a tettel, mint a szavával mondaná neked, hogy melyek a gyógyfüvek.

DISC.: Így van.

MFG.: Így tehát, ha nem tudnád, hogy nem szabad hazudni, és valaki színed előtt hazudna: ezzel a tettel inkább azt mondaná neked, hogy szabad hazudnia, még akkor is, ha azt mondaná szavakkal, hogy nem szabad hazudnia. Hasonló módon midőn valaki valamit gondol (*cogitare*) vagy akar, ha te nem tudnád, hogy vajon neki azt akarnia vagy gondolnia kell, akkor, ha akaratát és gondolatát látnád, ő magával a tettel szignifikálná, hogy neki azt gondolnia és akarnia kell. Ha neki így kellene [tennie], igazat mondana. Ha pedig nem, akkor becsapna. A dolgok léteben (*existentia*) hasonlóan igaz vagy hamis a szignifikáció, mert az éppen azért, hogy van, mondja, hogy lennie kell.

DISC.: Most világosan látom, amit eddig nem vettem észre.

MFG.: Lépünk tovább ahhoz, ami még hátravan.

DISC.: Járj előttem és én követlek.

X. FEJEZET

A legfőbb igazságról

MFG.: Azt nem fogod tagadni, hogy a legfőbb igazság a helyesség.

DISC.: Valójában mást nem is mondhatok róla.

MFG.: Fontold meg, hogy minden fentebb említett helyesség éppen azért helyesség, mert mindazok, amelyekben [azok] vannak, vagy léteznek, vagy azt teszik, amit [tenniük] kell: a legfőbb igazság pedig nem azért helyesség, mert tartozik valaminek. Ugyanis minden elkötelezett neki, ő maga pedig senkinek semmivel sem tartozik, nem valamilyen ok következménye az, ami, csak azért, mert van.

DISC.: Értem. (*intelligere*)

MFG.: Látod azt is, hogy ezen helyesség miként oka minden

más igazságnak és helyességnek, és hogy neki semmi sem oka.

DISC.: Látom és be is látom, hogy más esetekben többféle ok és hatás van. Miként az igazság, amely a dolgok léteben (*existentia*) van, az a legfőbb igazság következménye, úgy ez az oka (ti. okozója) is annak az igazságnak is, amely a gondolatban van, és annak is, amely a kijelentésben (*propositio*) van; s ezen két igazság egyike sem oka az igazságnak.

MFG.: Jól érted. Már ebből is megértheted, miképpen bizonyítottam a Monologionomban a beszéd igazsága által azt, hogy a legfőbb igazságnak nincs kezdete vagy vége. Továbbá, midőn mondtam: "mikoron valami nem volt igaz, mert valami jövőbeli vala"²⁵, nem úgy mondtam, mintha ezen beszéd – amely azt állítja, hogy valami jövőbeli – volna kezdet nélkül való, vagy ezen beszéd igazsága Isten lenne; de mivel nem elgondolható, hogy, ha a beszéd ilyen lenne, akkor igazsága nem lenne. Így azért, hogy nem értetik, amikor ez az igazság nem lehetett, ha a beszéd ez lenne, amiben létezhetne (*esse*), azon igazság kezdet nélkül [valónak] értendő, amely az első oka ezen igazságnak. Mert hiszen a beszédnek nem mindig lehet igazsága, hacsak oka nem volna mindig oka. Ugyanisnem igaz a beszéd, amely azt mondja, hogy valami jövődő [volna], hacsak nem a valóságban jövődő az a valami; sem nem valami jövőbeli, hacsak nem a legfőbb igazságban van. Hasonlóan értendő az a beszéd is, amely azt mondja, hogy valami elmúlt. Mert ha a beszédből, amennyiben elhangzott, egyetlen értelmére nézve sem hiányozhat majdan az igazság, úgy szükséges, hogy azon igazságnak, amely ennek (ti. beszédnek) a legfőbb oka, nem lehet végesnek érteni (*intelligere*). Ugyanis ezért igaz módon mondják, hogy valami elmúlt, ha ez valóban így van a dologban (*in re*); és azért múlt el valami, mert az így a legfőbb igazságban van. Ennélfogva ha soha nem lehetett igaz, hogy valami jövőbeli, és ha soha nem lehetne igaz, hogy valami múltbeli: így lehetetlen az, hogy a legfőbb igazságnak kezdete volt, vagy hogy vége lesz.

DISC.: Úgy látom, hogy okfejtésedre nincs ellenvetés.

XI. FEJEZET

Az igazság definíciójáról

MFG.: Térjünk vissza az igazság fürkészéséhez, amivel elkezdjük.

DISC.: Ez az egész az igazság fürkészéséhez tartozik, ámde térj vissza ahhoz, amelyikhez akarsz.

MŰG.: Mondd csak meg nekem: úgy tűnik neked, hogy van más helyesség (is), azokon kívül, amelyeket áttekintettünk!

MŰG.: Nincs másik ezeken kívül, hacsak nem az, ami a testi dolgokban van, ám az ezektől nagyban különböző, ahogyan a pálca egyenessége.²⁶

DISC.: Miben látod a különbségüket?

MŰG.: Abban, hogy ezt a testi látással tudjuk felismerni, míg amazokat az ész szemlélődése ragadja meg.

MŰG.: Vajon a test ezen egyenessége a tárgy távollétében nem az ésszel érthető (*intelligere*) meg és ismerhető fel? Vagy ha egy jelen nem lévő test vonalának egyenességében kételkednek, bebizonyítható, hogy egyik oldalra sem görbül, nemde az ésszel következtetik, hogy az szükségszerűen egyenes?

DISC.: Csakugyan. Ám ugyanaz, amit az ésszel felfognak, és amit a tárgyban a látással érzékelnek. Ezek pedig csakis a szellem (*mens*) által felfoghatóak.

MŰG.: Így tehát, ha nem csalódom, meghatározhatjuk, hogy az igazság egyedül az elme által felfogható helyesség.

DISC.: Látom, hogy aki ezt mondja, semmiképpen sem téved. Természetesen sem többet sem kevesebbet nem tartalmaz az igazság ezen definíciója, mint amennyi üdvös, mert a helyesség neve mindentől elválasztja azt, amit nem neveznek helyességnek; de hogy egyedül az elmével érzékelhető, az elválasztja a látható egyenességtől.

JEGYZETEK:

¹ A grammatikusról

² Az igazságról

³ A szabad akaratról

⁴ A gonosz bukása

⁵ Vö. Monologion XVIII. fejezet (id. kiad. pp.54–56.).

⁶ Vö. Aristoteles: *Categ.* n.12.; Boethius: In *Categ. Aristot.*, I.IV. (PL. 64, 285s.)

⁷ *accipio* = elfogad, felvesz

⁸ Vö. Aristoteles: *De interpretatione* n.4.; Boethius: In *libr. de interpretatione Aristot.*, ed. prima (PL 64, 311)

⁹ Jn 3,20

¹⁰ Jn 3,21

¹¹ Vö. Aristoteles: *De interpretatione*, n.13; Boethius: l. c. (379).

¹² Mt 5,10

¹³ 2Kor 5,10

¹⁴ Jn 3,21

¹⁵ Jn 8,44

¹⁶ Ld. a III. fejezet végén.

¹⁷ kell, köteles, tartozik

¹⁸ nem-kell, nem szabad, nem-köteles

¹⁹ képes, lehetősége van valamire

²⁰ nem képes, nem lehet

²¹ *opera mala* = rossz dolgok

²² *actio* = cselekvés, aktivitás

²³ *passio* = elszenvetés

²⁴ *percussio* = ütés

²⁵ Vö. Monologion XVIII. fejezet (id. kiad. p.55.).

²⁶ *reclitudo* = helyesség, egyenesség (fizikai értelemben is)

